

DUCHOWOŚĆ POGRANICZA - NOWA WOLNOŚĆ RELIGIJNA

CIUPKA STANISŁAW

Abstrakt

W artykule próbuje się ukazać fenomen tzw. "duchowości pogranicza", czyli pewnego duchowego fenomenu współczesnej kultury. "Duchowość pogranicza" odwołuje się do transcendencji poza znanymi instytucjami religijnymi. Ten nowy prąd duchowy podkreśla fakt pierwotnej i ostatecznej jedności podmiotu i rzeczywistości. "Duchowość pogranicza" odsłania się nam jako pewne nowe przewartościowanie zastanych wartości, nie ma jednak ona dążności do ich obalenia.

Key words

Debate. Definition. Spirituality. Transcendentalism. Value.

Uwagi ogólne

W kręgu kulturowym Zachodu poszukiwanie na własną rękę innych duchowych dróg niż drogi oficjalnych religii nie miało miejsca zbyt często. Przywołajmy w tym zakresie, choćby opinię B. Szymańskiej, która pisze następujące słowa /odnośnie własnych dróg duchowych/: "niemal niewidoczne od czasów, kiedy późnorzymski synkretyzm religijny i wielość rozwiązań doprowadziły w końcu młodego Augustyna do popadnięcia w rozpacz"¹.

Czasy późniejsze aż do okresu Oświecenia są czasami bardzo okrutnej walki o jedną prawdę duchową, jedyne słuszne rozumienie Pisma świętego. Dopiero od Oświecenia pojawia się hasło swobody wyborów w zakresie duchowości, dzięki podkreśleniu hasła tolerancji.

Oto od czasów Oświecenia podkreśla się królestwo w pełni autonomicznego rozumu, jednocześnie zaczyna się prawdziwie konsekwentny marsz w stronę coraz większej irracjonalności. Irracjonalność dotyka zarówno poszczególnych ludzi, jak i całych społeczeństw.² Możemy pokusić się o stwierdzenie, że to w wyżej wzmiankowanym okresie, pojawia się źródło nowej duchowości, kryją się załączki "duchowości pogranicza".

Podstawowe elementy "duchowości pogranicza"

Wprowadzając jednak termin "duchowość pogranicza" należy zauważyć, że nie mamy do czynienia z jednoznacznym rozumieniem samego pojęcia "duchowość". Wręcz jawi się nam ono jako pojęcie trudne do zaklasyfikowania, z drugiej jednak strony wyodrębnia się zjawisko nowej duchowości od innych nurtów współczesnej kultury. Wzmiankowana B.

¹ B. Szymańska, Duchowość pogranicza, w: Człowiek wobec świata na przełomie wieków /Nowe i dawne wzorce duchowości/, Wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2001, s.99.

² bp M. Jędraszewski, Oświecenie i konieczność nowej racjonalności, w: Kultura fundamentem tożsamości człowieka, pr. zb. pod red. Ks. T. Chlipała i ks. J. Michalskiego, Usługi Poligraficzne B. Kohot vel Kokociński, Świdnica 2009, s. 31.

Szymańska, jako badacz fenomenu nowej duchowości, próbuje ją określić jako: „pewien zestaw przekonań, wierzeń a także emocji związanych z transcendencją, rzadziej z rytuałem, czy religijną instytucją”.³

Jeżeli udałoby się nam precyzyjnie zdefiniować pojęcia, takie jak „religia”, „mistyka”, to wtedy chyba łatwiej poprzez odróżnienie zdefiniować pojęcie duchowości, ale zdajemy sobie sprawę, że powyższe pojęcia nie są ani ściśle ani jednoznaczne. Badacze, którzy próbują dokonać terminologicznego odróżnienia duchowości i religii podkreślają, że duchowość i religia są nakierowane na transcendens, jednak duchowość jest w odróżnieniu od religii nie zinstytucjonalizowana i ponadto pozbawiona kultu i kapłanów. Dodatkowym wyróżnikiem nowej duchowości jest nie uznawanie osobowego Boga. Powstanie tejże duchowości wiązać należy z powstaniem „postmodernizmu”, „ponowoczesności”.

Tak więc nowa duchowość /„duchowość pogranicza”/, to jakieś odwoływanie się do transcendencji poza znanymi instytucjami religijnymi, sięganie, przywoływanie poglądów zaczerpniętych z różnorodnych tradycji religijnych, filozoficznych niż odwoływanie się do określonych systemów wierzeń. Nowa duchowość podkreśla fakt pierwotnej i ostatecznej jedności podmiotu i rzeczywistości, bardziej odwołuje się do koncepcji filozoficznych Dalekiego Wschodu niż do wielkich religii monoteistycznych, które cechuje dualizm, koncepcja Boga osobowego i istnienie wieczne indywidualnej duszy. Podkreślić należy, że w ponowoczesnym świecie obowiązuje inny kanon metodologiczny. Formy wypowiedzi zorientowane racjonalistycznie, czyli naukowe teorie i modele, którym przysługuje statut niemal nieomyślności, zostaje zastąpiony przez różnego rodzaju wizje i utopie⁴. Spore trudności sprawia odpowiedź na pytanie jakie grupy, nurty zaliczyć do nowej duchowości /„duchowości pogranicza”/.

Nie wydaje się zasadne wiązać ją tylko z nurtem New Age, gdyż wykracza poza ten nurt. Ukazuje się nam ta nowa duchowość, „duchowość pogranicza”, jako sytuująca się trochę tu, trochę tam, zawiera elementy modernizmu. „Duchowość pogranicza” jakby programowo czerpie z wszystkiego, co jest dla niej pożyteczne. Sytuuje się na pograniczu religii, filozofii, literatury, psychologii. W swej narracji „duchowość pogranicza” zaciera granice między cielesnością i psychicznością, między ascezą a sprawnością fizyczną, religią a treningiem świadomości, nauką a magią, sacrum a profanum. Jak pisze prominentny przedstawiciel tej nowej duchowości K. Wilber: „I właśnie tego będziemy szukać: sposobów

³ B. Szymańska, *Duchowość pogranicza*, dz. cyt., s. 95.

⁴ ks. W. Baczyński, *Błąd antropologiczny w kulturze – próby przewyciężenia w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Kultura fundamentem tożsamości człowieka*, pr. zb. pod. red. Ks. T. Chlipały i ks. J. Michalskiego, Usługi Poligraficzne B. Kohut vel Kokociński, Świdnica 2009, s. 61.

na zintegrowanie umysłu, kultury i natury w postmodernistycznym świecie”.⁵ Nowa duchowość jest więc trudna do jednoznacznego zaklasyfikowania, do umieszczenia w ramach jakiejś określonej formacji. Wiele cech tej „duchowości pogranicza” mieści się w opisie duchowości New Age, ale brakuje jej charakterystycznej dla New Age żarliwości. Dla „duchowości pogranicza” charakterystyczne jest poszukiwanie elementu transcendentnego, choć droga do niego nie wiedzie przez religię, lecz przez indywidualny wysiłek. Istotne poszukiwanie przeżyć transcendentalnych wiedzie przez wyciszenie, medytację. Wyraźnie stwierdza to guru tej nowej duchowości K. Wilber pisząc: „Medytacja jest drogą duchową, nie religijną. Duchowość wiąże się z doświadczeniem, nie samą tylko wiarą; z Bogiem jako podstawą bytu, a nie z postacią <kosmicznego tatusia>; z przebudzeniem ku prawdziwemu Ja, a nie z modlitwą o małe ja; z ćwiczeniem świadomości, a nie z kościelnym moralizowaniem na temat picia, palenia i seksu”.⁶ W ramach poglądów tejże drogi duchowej rodzi się przekonanie, że do prawdy dochodzi się różnymi drogami, odwołując się do różnych systemów filozoficznych, dzieł, słuchając różnych mistrzów, poznając różne religie. Podstawowe zadanie człowieka to poszukiwanie prawdy w miarę własnych możliwości, które zresztą są rozległe i ponadto każdy może uzyskać oświecenie w tym lub następnym życiu. Dlatego w ramach „duchowości pogranicza” powstają konfiguracje poglądów, które trudno zaklasyfikować do określonych istniejących religii.⁷

Inną istotną cechą „duchowości pogranicza” jest jej znacząca mobilność duchowa, odpowiadająca współczesnej ruchliwości w przestrzeni. Występuje stała zmiana miejsc, trwa ciągle poszukiwanie, gdyż życie jest stałą wędrówką.⁸ Wartością staje się nietrwałość, dotyczy to także nieśmiertelności. Z. Bauman zauważa: „Nieśmiertelność jest przemijalna i przelotna jak wszystko inne. Nieśmiertelność jest nomadyczna, jak nomadzi, którym służy.”⁹ Tworzą się bardzo ulotne prywatne przekonania, które nie roszczą sobie pretensji do miana absolutnych prawd. Nietrwałość a zarazem wymiennosc przedmiotów, ideologii to charakterystyczna cecha „niezaangażowanego instrumentalnego sposobu życia”.¹⁰

⁵ K. Wilber, Krótka historia wszystkiego, Jacek Santorski@co Agencja Wydawnicza, Warszawa 1997, s. 158 - 159.

⁶ K. Wilber, Śmiertelni i nieśmiertelni, Jacek Santorski@co Agencja Wydawnicza, Warszawa 1995, s. 98-99.

⁷ C. Geertz, O gatunkach zmaconych /Nowe koncepcje myśli społecznej/, w: Postmodernizm. Antologia przekładów, pod. red. R. Nycza, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996, s. 216.

⁸ Ch. Taylor, Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2001, s.920.

⁹ Z. Bauman, Śmierć i nieśmiertelność. O wielości strategii życia, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 197.

¹⁰ Ch. Taylor, Źródła podmiotowości, dz. cyt., s. 918.

„Duchowość pogranicza” staje się prywatną duchowością, która jednak traci moc oddziaływania, łączenia ludzi, nie ma w sobie religijnej roli, którą wyraża czasownik „religare” – łączyć, „mocno wiązać”. Tak więc owe zbiory prywatnych wierzeń w żaden sposób nie odwzorowują przedstawionego przez nie świata, lecz stanowią rzeczywistość osobiście skonstruowaną. Powstaje rodzaj gry.¹¹ Doskonale na określenie tej sytuacji pasują słowa Z. Baumana: „W naszym świecie toczy się wiele gier na raz, a każdy gracz ma bogaty wybór reguł. Skoro każdy zestaw reguł wyczarowuje i podtrzymuje swoją własną grę, swój własny mini- świat to można dowoli wchodzić i wychodzić z różnych światów, każdy z nich trwać będzie jedynie do odwołania”.¹² Dostrzegamy, że jest to duchowość bez tradycji lub z tradycją zestawioną w zupełnie dowolny sposób. Uderzającą cechą „duchowości pogranicza” jest odwoływanie się do wewnętrznego doświadczenia jako jedyne autorytetu. G. Bataille zauważa: „Doświadczenie wewnętrzne, nie znajdując zasadzania w dogmacie... ani w nauce, ani w poszukiwaniu wzbogacających stanów..., może mieć za przedmiot troski i cel jedynie siebie samego”.¹³ Zaś B. Szymańska stwierdza: „W poszukiwaniach indywidualnych dróg rozwoju pomocne są rozmaite sposoby wskazane przez różne religie, także wspólnoty, mistrzów, wiedzę książkową, a nawet pewne rodzaje psychoterapii, jednak to sama jednostka może i powinna decydować o tym, jaka droga jest dla niej w tym momencie najlepsza”.¹⁴ Stosowanie na szeroką skalę medytacji, technik usprawniających ciało uniezależnia osobę od instytucji religijnych, wkładając zbawienie i odpowiedzialność za nie we własne ręce. Równocześnie dzisiejszy poszukiwacz duchowości przemieszcza się o jednego guru do drugiego, w myśl zasady, „jeżeli przyjaciele chcą odejść, pozwól im na to”. W całości kształt tworzenia „duchowości pogranicza” włączone zostają koncepcje odnoszące się do medycyny, diety, różnych rodzajów treningu / joga, taili, sztuki walk /. Człowiek tak jak i za swój umysł, jest i odpowiedzialny za dobrą kondycję własnego ciała. W „duchowości pogranicza” występuje mocne zwrócenie się do Dalekiego Wschodu, gdyż tam poszukuje się czegoś, co G. Van der Leeuw określił mianem „religia spokoju”.¹⁵ Do tej religii spokoju zwracają się poszukiwacze nowej duchowości bowiem jawi się ona im jako kraina bezpieczna, dająca możliwość uwolnienia się od lęku, jest to także bardziej droga terapii niż pokuty i trwogi. Niewątpliwie chętnie sięga się po to co obce, gdyż obce nie angażuje, nie przywiązuje do siebie, pozwala przejrzeć oferty, wypróbować, ewentualnie wycofać się. „Duchowość

¹¹ B. Szymańska, Człowiek wobec świata..., dz. cyt., s. 918.

¹² Z. Bauman, Śmierć i nieśmiertelność, dz. cyt., s. 222.

¹³ G. Bataille, Doświadczenie wewnętrzne, Wyd. KR, Warszawa 1998, s. 58.

¹⁴ B. Szymańska, Człowiek wobec świata..., dz. cyt., s. 109.

¹⁵ G. Van der Leeuw, Fenomenologia religii, Książka i Wiedza, Warszawa 1978, s. 638.

pogranicza” traktuje życie jako nieustanny proces edukacyjny, widziany jako proces rozwoju osobowości, trwający przez wiele wcieleń. Pojawiają się tutaj koncepcje, które zakładają, że każdy wybiera sobie sam następne wcielenie, celem zdobycia w nim nowych doświadczeń lub też poprawienia poprzedniego błędnego zachowania, szczególnie jeśli chodzi o relacje z najbliższymi ludźmi.

Podsumowanie

„Duchowość pogranicza” odsłania się nam jako pewne „przewartościowanie wartości”, a nie ich obalenie. Często odwołuje się do przeszłości, tyle że bez szacunku dla jej trwałych form, jednocześnie, jak to stwierdził Ch. Taylor: „w chęci przywrócenia, odzyskania pogrzebanych dóbr poprzez ich ponowne wyartykułowanie – a tym samym chodziło o to, by mogły one znów stać się źródłem siły, zdolnym na nowo wprawić w ruch zapadnięte płuca życia duchowego”¹⁶.

Bibliografia

1. Ks. W. Baczyński, Błąd antropologiczny w kulturze – próby przewyciężenia w nauczaniu Jana Pawła II, w: *Kultura fundamentem tożsamości człowieka*, pr. zb. pod red. ks. T. Chlipały i ks. J. Michalskiego, Usługi Poligraficzne B. Kohut vel Kokociński, Świdnica 2009, s. 51-66.
2. G. Bataille, *Doświadczenie wewnętrzne*, Wyd. KR, Warszawa 1998, s. 58.
3. Z. Bauman, *Śmierć i nieśmiertelność. O wielości strategii życia*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 197.
4. C. Geertz, *O gatunkach zmaconych / Nowe koncepcje myśli społecznej/*, w: *Postmodernizm. Antologia przekładów*, pod red. R. Nycza Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996, s. 216.
5. bp M. Jędraszewski, *Oświecenie i konieczność nowej racjonalności*, w: *Kultura fundamentem tożsamości człowieka*, pr. zb. pod red. Ks. T. Chlipała i ks. J. Michalskiego, Usługi Poligraficzne B. Kohut vel Kokociński, Świdnica 2009, s. 14-36.
6. G. Van der Leeuw, *Fenomenologia religii*, Książka i Wiedza, Warszawa 1978, s. 638.
7. B. Szymańska, *Duchowość pogranicza*, w: *Człowiek wobec świata na przełomie wieków /Nowe i dawne wzorce duchowości/*, Wyd. Collegium Columbinum, Kraków 2001, s. 93-126.
8. Ch. Taylor, *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2001, s.920.
9. K. Wilber, *Krótką historią wszystkiego*, Jacek Santorski@co Agencja Wydawnicza, Warszawa 1997, s. 158-159.
10. K. Wilber, *Śmiertelni i nieśmiertelni*, Jacek Santorski@co Agencja Wydawnicza, Warszawa 1995, s. 98-99.

Address of author

*Dr Stanisław Ciupka
Akademia Techniczno- Humanistyczna
Katedra Pedagogiki, Psychologii i Antropologii
Ul. Willowa 2; 43-300 Bielsko –Biała
Polska*

¹⁶ Ch. Taylor, *Źródła podmiotowości*, dz. cyt., s. 957.